Regional Refugee Response for the Ukraine Situation

POLSKA

Sektorowa analiza dostępu uchodźców do ochrony prawnej

Październik 2023 r.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 2

Metodologia 2

Profil 4

Zakwaterowanie 7

Najważniejsze potrzeby 8

Status i dokumenty 9

Ryzyko związane z przemocą ze względu na płeć (GBV), w tym wyzyskiwaniem i wykorzystywaniem seksualnym (SEA) 10

Zdrowie psychiczne i wsparcie psychospołeczne 11

Ryzyko w zakresie ochrony dotyczące dzieci 12

Ryzyko w zakresie ochrony związane z zatrudnieniem 15

Ryzyko związane z handlem ludźmi 16

Mniejszości 17

Zalecenia 18

Organizacje, które wniosły swój wkład 22

Skontaktuj się z nami 22

Wprowadzenie

Od eskalacji wojny w Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r. UNHCR Polska wraz z partnerami z sektora ochrony aktywnie monitorują ryzyka w zakresie ochrony dotykające uchodźców uciekających przed działaniami wojennymi. W ramach ciągłego dążenia do wzmocnienia analizy ochrony oraz wspólnych działań rzeczniczych sektor ochrony współpracował z partnerami w początkowej fazie kryzysu, a pierwszą wspólną publikację międzyagencyjną opublikowano w maju 2022 r.[1] Drugim owocem współpracy było wydanie w grudniu 2022 r. zaleceń dotyczących stosowania w Polsce unijnej dyrektywy w sprawie tymczasowej ochrony[2].Celem grupy zadaniowej ds. monitorowania ochrony, utworzonej w marcu 2023 r., jest harmonizacja narzędzi monitorowania ochrony, wspólne działania w zakresie gromadzenia danych oraz opracowywanie wspólnych analiz.

Metodologia

Informacje przedstawione poniżej pochodzą od następujących podmiotów: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Centralna Rada Romów w Polsce, CLEAR Global, Duńska Rada ds. Uchodźców (*Danish Refugee Council*), European Lawyers in Lesvos, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM), Międzynarodowe organizacje charytatywne Kościoła prawosławnego, Międzynarodowy Komitet Ratunkowy (IRC), Oxfam, Polska Misja Medyczna, Fundacja W Stronę Dialogu, UN Women oraz UNHCR[3].

W 2023 r. UNHCR przeprowadził łącznie 18 161 wywiadów w kilku regionach Polski; 3911 osób z grona respondentów (22%) było uchodźcami, którzy przybyli niedawno, tj. przekroczyli granicę w ciągu ostatnich 30 dni.

Struktura respondentów wg wieku i płci

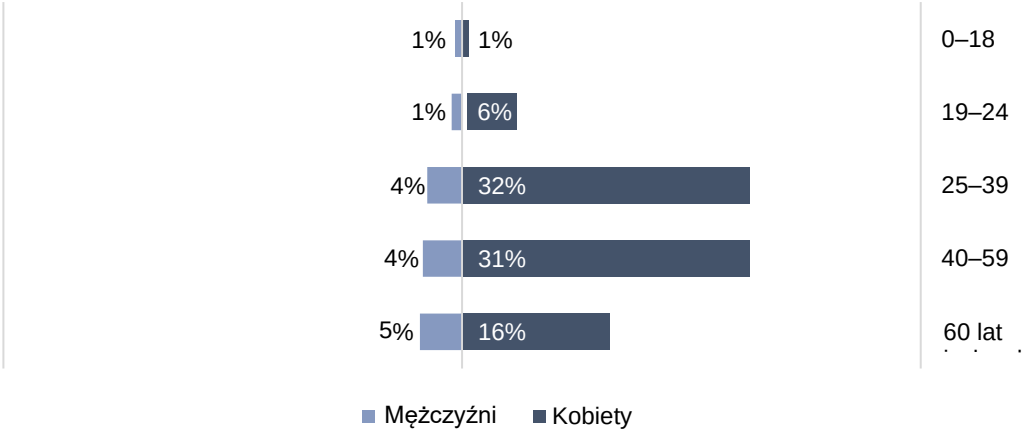

Oprócz danych z monitoringu ochrony niniejszy raport obejmuje ustalenia na podstawie siedmiu dyskusji w grupach fokusowych, przeprowadzonych z udziałem 37 uchodźców i uchodźczyń z Ukrainy oraz osób zapewniających usługi, a także 25 rozmów z kluczowymi informatorami w wieku od 20 do 68 lat. Rozmowy te przeprowadził UNHCR oraz partnerzy współpracujący w ramach oceny bezpieczeństwa pod kątem przemocy ze względu na płeć.

[1] Dokument „Poland: Protection Analysis (May 2022)" (unhcr.org)
[2] Recommendations on the application of the Temporary Protection Directive in Poland (December 2022) – Polska | ReliefWeb

Uzupełnieniem tych konsultacji były też obserwacyjne listy kontrolne. We współpracę przy konsultacjach włączyli się przedstawiciele różnych środowisk, od urzędników miejskich, psychologów, organizacji religijnych, edukatorów w ośrodkach dla młodzieży oraz zapewniających opiekę nad dziećmi, po ekspertów (w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi, ochrony przed wyzyskiwaniem i wykorzystywaniem seksualnym, integracji Romów, a także osób z niepełnosprawnościami), rzeczników, jak również personel obiektów zbiorowego zakwaterowania. W ramach tej samej inicjatywy UNHCR wraz z personelem organizacji partnerskich, specjalistów ds. monitorowania ochrony oraz wolontariuszy przeprowadził dwanaście dyskusji w ramach grup fokusowych z dziećmi uchodźczymi w wieku 10–17 lat wraz z opiekunami, a także cztery rozmowy z kluczowymi informatorami. Celem tych spotkań było uzyskanie więcej informacji na temat różnych rodzajów ryzyka, wyzwań oraz szans, przed jakimi stają dzieci uchodźcze w goszczących ich społecznościach. W działaniu tym wzięło udział łącznie 58 dzieci (35 dziewczynek i 23 chłopców).

W maju 2023 r. ICR przeprowadził 19 indywidualnych wywiadów (jakościowych) z uchodźcami z Ukrainy w wieku 12–17 lat, które odbyły się w Warszawie i Katowicach. Ostateczna próba osób, z którymi przeprowadzono indywidualne rozmowy, obejmowała dwanaście dziewczynek i siedmiu chłopców; jedenaścioro uczestników było w wieku 12–14 lat, a dziewięcioro w wieku 15–17 lat.

Wywiady związane z monitorowaniem ochrony często przeprowadza się w obiektach zbiorowego zakwaterowania i punktach dystrybucyjnych, tak by zapewnić pomoc najbardziej narażonym osobom, stąd wnioski z wywiadów mogą być obarczone pewną tendencją faworyzującą osoby w grupie największego ryzyka. Poniżej przedstawiono charakterystykę respondentów w podziale według miejsca przeprowadzenia rozmowy oraz miejsca zamieszkania.

Miejsce rozmowy

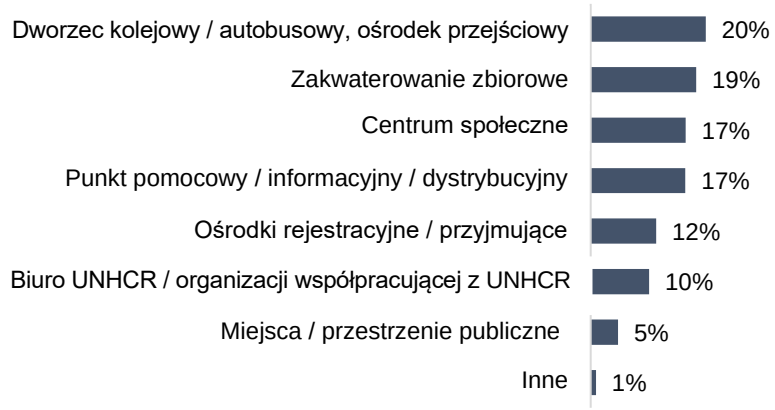

Zakwaterowanie respondentów

Incydenty dotyczące ochrony, związane ze statusem i dokumentacją, gromadzono wspólnie w ramach inicjatyw monitorowania incydentów, realizowanych przez UNHCR oraz partnerów z sektora ochrony, w tym organizacje European Lawyers in Lesvos, Fundację W Stronę Dialogu, międzynarodowe organizacje charytatywne Kościoła prawosławnego, Centralną Radę Romów w Polsce, Norweską Radę ds. Uchodźców oraz Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.

Działania w zakresie monitorowania incydentów opracowano tak, by można było identyfikować i dokumentować incydenty dotyczące ochrony, a dotykające poszczególnych osób w związku z anulowaniem ich statusu ochrony tymczasowej (i związaną z tym dezaktywacją PESEL UKR) oraz związanych z tym uprawnień do świadczeń socjalnych. Nadrzędnym celem tych działań było wsparcie rzecznictwa opartego na dowodach oraz ustanowienie mechanizmów reagowania oraz ścieżek kierowania osób mierzących się z ryzykiem w zakresie ochrony do odpowiednich służb, tak by zapewnić im odpowiednie dalsze działania ze strony odpowiednich władz. Informacje o tych incydentach gromadzono w okresie od czerwca do sierpnia 2023 r. w drodze osobistych interakcji przy okazji świadczenia usług, realizowanych przez UNHCR oraz partnerów z sektora ochrony, głównie przez osoby świadczące pomoc prawną oraz specjalistów ds. monitorowania ochrony. Dane gromadzono zgodnie z zasadami ochrony danych UNHCR.

Profil

W niniejszym raporcie określenie *osoby nowo przybyłe* odnosi się do osób, które poinformowały, że przybyły do Polski w okresie od 1 stycznia do 30 czerwca 2023 r. *Osoby, które przybyły wcześnie* to osoby, które przybyły do Polski w okresie od 24 lutego 2022 r. do 30 czerwca 2022 r.

Na podstawie danych zgromadzonych w ramach działań w zakresie monitorowania ochrony można stwierdzić, że na wczesnych etapach migracji dominowały duże rodziny, w tym samotne matki z osobami pozostającymi na ich utrzymaniu, a także rodziny, w którychś ktoś z członków cierpi na schorzenia medyczne. Z kolei wśród osób, które przybyły niedawno, obserwuje się znaczny wzrost liczby samotnych osób dorosłych. Uchodźcy przybyli niedawno byli zapewne w stanie dłużej radzić sobie z niepewnością, ograniczonym dostępem do usług i brakiem bezpieczeństwa na obszarach ogarniętych konfliktem, ale coraz bardziej maleje ich zdolność do radzenia sobie z wielorakimi skutkami wojny w Ukrainie.

Z danych wynika, że 14% rozmówców to osoby starsze (w wieku 60 lat i więcej) żyjące samotnie. Konieczne jest poświęcenie tej grupie dodatkowej uwagi, w również w celu zidentyfikowania dostępności sieci wsparcia społecznościowego oraz szczególnych rodzajów ryzyka, na jakie narażona jest tak grupa, tak by odpowiedź humanitarna przyczyniła się do złagodzenia ryzyka w zakresie ochrony, promocji włączenia oraz zaspokojenia potrzeb psychospołecznych, które mogą wiązać się z izolacją osób starszych.

W kontekście ryzyka niepełnosprawności 51% rodzin objętych rozmowami zgłosiło, że przynajmniej jeden członek rodziny zgłasza trudności uwzględnione w zestawie pytań opracowanym przez organizację Washington Group[4]; wśród osób nowo przybyłych odsetek ten spada do 40%.

[4] The Washington Group on Disability Statistics, WG Short Set on Functioning (WG-SS)

	Osoby, które przybyły wcześnie	Osoby nowo przybyłe
Średnia wielkość gospodarstwa domowego	2,5	2,2
Rodziny, w których przynajmniej jedna osoba jest objęta ryzykiem związanym z niepełnosprawnością (kwestionariusz organizacji Washington Group)	51%	40%
Gospodarstwa domowe, w których co najmniej jeden członek rodziny cierpi na poważne schorzenie medyczne	26%	18%
Jednoosobowe gospodarstwa domowe	24%	42%
Gospodarstwa domowe obejmujące osoby starsze żyjące samotnie	14%	14%
Gospodarstwa domowe, w którym opiekę zapewnia jedna kobieta	44%	26%
Gospodarstwa domowe z dziećmi	60%	39%
Gospodarstwa domowe, w których są osoby w wieku 60+	31%	24%
Gospodarstwa domowe obejmujące wyłącznie kobiety	46%	47%

Obszar pochodzenia w podziale wg dat przybycia do Polski

24 lutego 2022 r. – 31 marca 2022 r.

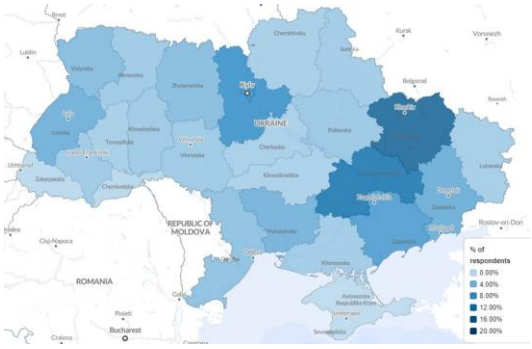

1 kwietnia 2022 r. – 30 czerwca 2022 r.

1 lipca 2022 r. – 30 września 2022 r.

1 października 2022 r. – 31 grudnia 2022 r.

1 stycznia 2023 r. – 31 marca 2023 r.

1 kwietnia 2023 r. – 30 czerwca 2023 r.

Korelacja między obszarami pochodzenia oraz datą przesiedlenia jest odzwierciedleniem tego, które regiony zostały najbardziej dotknięte trwającą wojną w Ukrainie. Jak podano w Analizie ochrony wydanym przez Klaster Działań Ochronnych w Ukrainie w lipcu 2023 r., w centrum działań wojennych znajdują się obwody doniecki, ługański, zaporoski i charkowski na wschodzie, a także obwody chersoński, odeski i mikołajewski na południu[5].

[5] Klaster Działań Ochronnych (Protection Cluster) w Ukrainie, Protection Analysis Update, czerwiec 2023 r.

Zakwaterowanie

Spośród nowo przybyłych uchodźców, z którymi przeprowadzono wywiady, 27,8% żyje w obiektach zbiorowego zakwaterowania zapewnionych przez władze lub w kwaterach prywatnych; 16,6% mieszka u znajomych lub krewnych, 10,3% w momencie przeprowadzenia rozmowy nie miało miejsca pobytu, a 10,3% mieszkało w hotelach lub hostelach prywatnych lub zapewnionych przez rząd.

Zakwaterowanie pozostaje jednym z trzech najważniejszych potrzeb dla osób nowo przybyłych (34,1%); kolejne są zatrudnienie (33,6%) oraz pomoc materialna (31,9%). Dla kontrastu, większość osób, które przybyły wcześnie, już znalazła zakwaterowanie i uzyskała pewną samodzielność; osoby takie jako priorytet wskazują przede wszystkim pomoc materialną, a następnie opiekę medyczną i zatrudnienie.

© UNHCR / Rafał Kostrzyński

Najważniejsze potrzeby

Uchodźcy, którzy przybyli w okresie 24 lutego 2022 r. – 30 czerwca 2022 r. (osoby, które przybyły wcześnie)

Uchodźcy, którzy przybyli w okresie 1 stycznia 2023 r. – 30 czerwca 2023 r. (osoby nowo przybyłe)

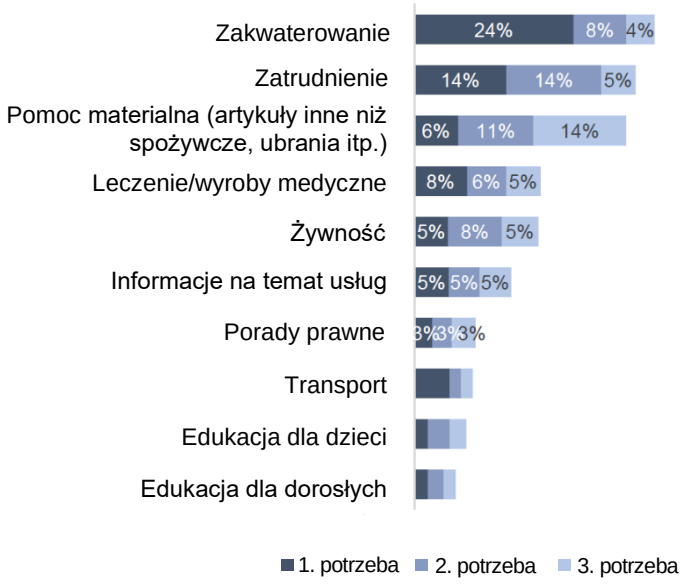

W kontekście zapotrzebowania na informacje najważniejszymi priorytetami zgłaszanymi przez respondentów są informacje dotyczące dostępu do pomocy finansowej (co obejmuje zasiłki i dotacje rządowe, jak również programy pomocy finansowej realizowane przez organizacje humanitarne), dostęp do rynku pracy oraz świadczeń medycznych. Chociaż proces rejestracji dla celów ochrony tymczasowej jest raczej prosty i zdecentralizowany, a zarządzają nim głównie gminy i miasta, 20% rozmówców zgłasza potrzebę uzyskania informacji o ich statusie prawnym. Z wywiadów z uchodźcami wynika, że zarówno niepewność związana z przedłużeniem ochrony tymczasowej, jak i incydenty związane anulowania statusu oraz dezaktywacji PESEL UKR mogą być powodem, dla którego ta potrzeba nadal ma tak ogromne znaczenie zarówno dla osób, które przybyły wcześnie, jak i nowo przybyłych (zob. niżej rozdział dotyczący statusu i dokumentacji).

Potrzebne informacje	Ogólne	Osoby, które przybyły wcześnie	Osoby nowo przybyłe
Pomoc finansowa	45%	46%	43%
Oferty pracy	29%	27%	32%
Jak skorzystać z opieki zdrowotnej	24%	25%	22%
Mój status prawny w tym kraju	20%	20%	23%
Gdzie znaleźć zakwaterowanie	17%	14%	23%
Jak uzyskać dokumenty i związane z nimi uprawnienia	14%	13%	17%
Jak skorzystać z edukacji	12%	10%	13%
Jak skorzystać z poradnictwa/wsparcia psychologicznego	8%	7%	9%
Jak ponownie nawiązać kontakt z krewnymi	2%	2%	3%
Jak złożyć wniosek o ochronę międzynarodową	2%	1%	3%
Inne	4%	5%	3%
Nie wiem	6%	5%	8%
Wolę nie udzielać odpowiedzi	0%	0%	1%
Żadne / nie potrzeba informacji	19%	18%	22%

Status i dokumenty

Przedstawiciele sektora ochrony w dalszym ciągu odnotowywali liczne przypadki niezgodnego z prawem anulowania ochrony tymczasowej i następnie dezaktywacji PESEL UKR; towarzyszy temu rosnące poczucie zagubienia wśród uchodźców co do powodów oraz procedur reaktywacji statusu.

Zgodnie z art. 11 specjalnej ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy, potocznie zwany specustawą, ochronę tymczasową faktycznie można anulować w przypadku, gdy pobyt danej osoby poza granicami Polski przekracza 30 dni lub gdy osoba ta korzysta z ochrony tymczasowej w innym państwie członkowskim UE. W rezultacie status PESEL UKR ulega automatycznej zmianie na PESEL NUE, który oznacza status cudzoziemca niebędącego obywatelem państwa członkowskiego UE ani członkiem rodziny obywatela Unii (art. 4 ust. 17a specustawy). Zmiana tego statusu z powrotem na PESEL UKR wymaga odmiennych procedur w zależności od konkretnych okoliczności[4].

W okresie od czerwca do sierpnia 2023 r. sektor ochrony wśród 95 incydentów dotyczących dezaktywacji statusu PESEL UKR oraz następnie anulowania ochrony tymczasowej odnotował 91 incydentów dotyczących ochrony, a także jeden przypadek odmowy rejestracji do celów ochrony tymczasowej, w związku z upływem 30-dniowego okresu na rejestrację (art. 4 ust. 2 specustawy, zgodnie ze zmianami ze stycznia 2023 r.).

Incydenty te dotyczyły przede wszystkim obywateli ukraińskich objętych specustawą, w województwach mazowieckim, lubelskim, małopolskim, śląskim, dolnośląskim, podkarpackim i opolskim. Odnotowane przypadki dotyczyły też osób objętych ochroną tymczasową, których status PESEL UKR deaktywowano, mimo iż ich pobyt poza Polską trwał mniej niż 30 dni (50 przypadków) lub osoby te w ogóle nie opuszczały Polski (cztery przypadki). Ponadto w czterech przypadkach dezaktywacji osoby objęte ochroną tymczasową w czasie kontroli granicznej zarejestrowano jako turystów.

Należy podkreślić, że w większości przypadków uchodźcom anulowano status PESEL UKR bez podania powodów (65 przypadków). Większość respondentów dowiadywała się

o dezaktywacji dopiero wówczas, gdy wstrzymano wypłatę świadczeń socjalnych lub odmówiono im dostępu do świadczeń zdrowotnych (47 przypadków). Uchodźcy dowiadywali się o dezaktywacji przede wszystkim ustnie (29 przypadków) od lokalnych ośrodków pomocy społecznej (MOPS, GOPS – 14 przypadków), Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (6 przypadków), gmin (6 przypadków), zakładów opieki zdrowotnej (5 przypadków) i straży granicznej (2 przypadki). Co ważne, informacje te przekazywano dopiero wówczas, gdy uchodźcy kontaktowali się z tymi podmiotami, i bez wydania decyzji przez odpowiednie władze.

Organizacje zapewniały pomoc prawną, kierując uchodźców pozbawionych statusu do odpowiednich urzędów gminy/miasta, jak również do Straży Granicznej, co skutkowało szybkim zarejestrowaniem tych osób jako objętych ochroną tymczasową oraz przywróceniem ich statusu. Odnotowano jednak, że przywrócenie wypłat świadczeń socjalnych często trwa miesiącami po reaktywacji statusu, co pogłębia podatność oraz ryzyko, jakich doświadczają uchodźcy dotknięci tą sytuacją. Konsekwencje zgłaszane przez osoby, którym dezaktywowano status, to utrata świadczeń finansowych, w tym 500+, miesięcznej dotacji państwowej dla rodzin z dziećmi (85 przypadków)[6], brak dostępu do systemu opieki zdrowotnej (26 przypadków), zakwaterowania (trzy przypadki) oraz edukacji (trzy przypadki). W rezultacie wśród uchodźców pojawiają się obawy przed wyjazdem z Polski nawet na krótki czas, co może poskutkować anulowaniem ochrony tymczasowej i związanych z nią uprawnień.

Obawy co do dezaktywacji statusu PESEL UKR i daleko idących konsekwencji tego faktu dla świadczeń powiązanych ze statusem ochrony tymczasowej zgłaszał również polski Rzecznik Praw Obywatelskich[7].W odpowiedzi na te zastrzeżenia wydanej 3 sierpnia 2023 r. polski rząd podkreślił, że osoby objęte ochroną tymczasową muszą przy ponownym wjeździe do Polski przedstawić ważne pozwolenie na pobyt (diia.pl) i zadeklarować powody humanitarne dla tej podróży[8].

Ryzyko związane z przemocą ze względu na płeć (GBV), w tym wyzyskiwaniem i wykorzystywaniem seksualnym (SEA)

Zgodnie z informacjami zgromadzonymi przez organizacje humanitarne w toku ocen bezpieczeństwa przeprowadzonych w 2022 i 2023 r. zagrożenia w zakresie przemocy ze względu na płeć w odniesieniu do uchodźców w Polsce zidentyfikowano głównie w kontekście uzyskania zakwaterowania oraz środków finansowych/utrzymania. Ponadto sektor zidentyfikował utrzymujące się potrzeby w zakresie wiedzy i informacji o dostępności wielosektorowych usług w obszarze przemocy ze względu na płeć, jak również bariery strukturalne utrudniające dostęp do tych usług, takie jak możliwości przerobowe świadczeniodawców oraz bariery językowe.

Wyzwania dotyczące uzyskania zakwaterowania w obiektach prywatnych lub zbiorowych głównie dotyczyły obawy przed eksmisją, ograniczonej świadomości własnych praw, mniejszych możliwości dostępu do informacji oraz nierówności sił między właścicielami nieruchomości a wynajmującymi. Zgłaszano, że wyzwania te przyczyniały się do zwiększenia zagrożenia przemocą ze względu na płeć, w tym wyzyskiwaniem i wykorzystywaniem seksualnym, w stosunku do populacji uchodźców takich jak gospodarstwa domowe, których głową jest kobieta.

[6] Należy zaznaczyć, że w ramach odpowiedzi na zapytania poselskie w lipcu 2023 r. podkreślono, że w okresie od 1 czerwca 2022 r. a 31 maja 2023 r. świadczenie 500+ przestano wypłacać ok. 140 000: Odpowiedź na interpelację nr 40924 w sprawie problemów obywateli Ukrainy dotyczących nieuzasadnionej utraty świadczenia, wychowawczego 7 lipca 2023 .
[7] Pismo polskiego Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 16 czerwca 2023 r. Polski rzecznik po raz pierwszy zgłosił swoje zastrzeżenia pismem z dnia 8 marca 2023 r.
[8] Pismo polskiego rządu w odpowiedzi na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich, 3 sierpnia 2023 r.

W społecznościach uchodźców zgłaszano również zwiększony poziom ryzyka przemocy ze względu na płeć, w tym wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego, związany z brakiem bezpieczeństwa finansowego, brakiem znajomości krajowego systemu zatrudnienia, barierami językowymi wpływającymi na zrozumienie praw, a także zwiększonymi obciążeniami związanymi z opieką, których doświadczały głównie kobiety i dziewczęta. Uchodźcy, którzy zetknęli się z dodatkowymi formami dyskryminacji i stygmatyzacji, jak np. uchodźcy pochodzenia romskiego, osoby o odmiennej orientacji seksualnej, tożsamości płciowej, ekspresji i cechach seksualnych (SOGIESC), jak również osoby z niepełnosprawnościami, mierzą się z większym ryzykiem i potrzebują ukierunkowanego wsparcia.

Aby zaradzić zidentyfikowanym powyżej rodzajom ryzyka i wyzwaniom, konieczna jest współpraca organów rządowych oraz organizacji humanitarnych, w którą aktywnie włączane będą lokalne organizacje prowadzone przez kobiety i samych uchodźców, działające we wszystkich sektorach. Kluczowe będzie teraz nadanie priorytetowego znaczenia łagodzeniu ryzyka przemocy ze względu na płeć w odniesieniu do zidentyfikowanych czynników ryzyka we wszystkich sektorach, tak by można było zapewnić bezpieczeństwo i dobrostan uchodźców, zwłaszcza kobiet i dziewcząt, które stanowią 64% populacji uchodźców w Polsce[9].

Zdrowie psychiczne i wsparcie psychospołeczne

W raporcie opublikowanym przez WHO w grudniu 2022 r. odnotowano, że 10% respondentów zgłosiło fakt, iż emocje i stres powodowały problemy z funkcjonowaniem na co dzień; ponad połowa z nich (56%) powiedziała, że przydałoby im się wsparcie psychologiczne[10].

W opublikowanym we wrześniu 2023 r. raporcie inicjatyw Save the Children oraz IMPACT podkreślono, że dzieci w Polsce zgłaszały poczucie osamotnienia i obawy spowodowane tęsknotą za rodziną, przyjaciółmi i zwierzętami domowymi pozostawionymi w Ukrainie. W raporcie podkreślono, że rodzina, a zwłaszcza matki i przyjaciele, to dla dzieci najbardziej zaufani dorośli, u których mogą one szukać wsparcia. Główne potrzeby, na które dzieci same wskazywały, obejmowały lepszy dostęp do zajęć pozalekcyjnych, zwłaszcza sportowych, oraz więcej czasu wolnego. Chociaż obawy psychospołeczne negatywnie wpływały na dobrostan dzieci i ich opiekunów, w raporcie stwierdzono, że niewiele dzieci i opiekunów próbowało uzyskać dostęp do usług wsparcia w ochronie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego. Z kolei dorastające dziewczęta w większym stopniu niż jakakolwiek inna grupa zgłaszały, że chciałyby porozmawiać z psychologiem, ale nie wiedzą, jak się z taką osobą skontaktować, albo nie zgadzają się na to rodzice[11].

Ponadto opiekunowie zgłaszali obawy o zdrowie psychiczne i dobrostan dzieci, zwłaszcza nastolatków ze względu na ich niepewną przyszłość. W ramach inicjatywy IRC w zakresie monitorowania ochrony dzieci stwierdzono, że jednym z kluczowych czynników ryzyka wpływających na dobrostan dzieci jest poczucie izolacji i niewystarczająca integracja z polskim społeczeństwem, wynikająca głównie z braku biegłości językowej i zakładanych różnic kulturowych, co prowadzi do ograniczenia kontaktów z polskimi rówieśnikami. To z kolei przyczynia się do poczucia samotności, podobnie jak trudności z utrzymaniem kontaktu z przyjaciółmi w Ukrainie lub innych krajach.

[9] Otwarte Dane, Szczegółowe statystyki dot. osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, wrzesień 2023 r.
[10] WHO, Survey on Mental Health of Ukrainian Refugees in Poland, grudzień 2022 r.
[11] Save the Children and Impact Initiatives, Experiences, Needs and Aspirations of Children Adolescents and Caregivers displaced from Ukraine, wrzesień 2023 r.

Z kolei publiczny system opieki zdrowotnej okazał się niewystarczająco wydolny w odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie. Dlatego napływają zgłoszenia o długim czasie oczekiwania, co dotyczy zwłaszcza świadczeń psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży, co stanowi potrzebę krytyczną. Respondenci zgłaszają również bariery językowe i kulturowe w odniesieniu do publicznego systemu opieki zdrowotnej.

Ograniczona dostępność wsparcia w ochronie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego, w tym do specjalistycznej opieki w zakresie zdrowia psychicznego, pozostaje jednym z głównych czynników ryzyka dla uchodźców z Ukrainy. Z dostępnych raportów wynika, że kobiety i osoby starsze w największym stopniu doświadczają lęku w miarę jak sytuacja się przeciąga, co może prowadzić do sięgania po szkodliwe mechanizmy radzenia sobie z trudnościami.

Nadal istnieje luka w zakresie informacji dotyczących wsparcia w ochronie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego, przy czym napływają zgłoszenia dotyczące dodatkowych wyzwań, przed jakimi stają osoby z niepełnosprawnością w kontekście dostępu do informacji i usług. Sytuację dodatkowo zaostrza stygmatyzacja korzystania ze wsparcia w ochronie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołeczne, przez co promowanie zaufania i budowania więzi między członkami społeczności będzie wymagać skoordynowanych działań.

Ryzyko w zakresie ochrony dotyczące dzieci

Według władz polskich dzieci stanowią ok. 40% wszystkich uchodźców z Ukrainy zarejestrowanych w Polsce jako objętych ochroną tymczasową. Mają one szczególne potrzeby dotyczące ochrony i rozwoju.

Jako najważniejsze problemy, przed jakimi stają dzieci uchodźcze w Polsce, zidentyfikowano dostęp do krajowego systemu edukacyjnego, zgłaszane przypadki dyskryminacji oraz ograniczony dostęp do usług specjalistycznych, zwłaszcza dla dzieci z niepełnosprawnościami.

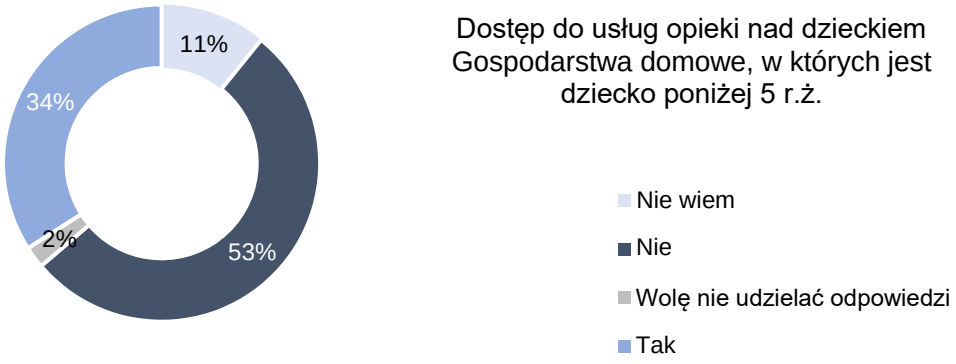

Napływają zgłoszenia, że ograniczona dostępność miejsc w przedszkolach publicznych jest przeszkodą w dostępie do edukacji przedszkolnej dla młodszych dzieci. W czasie dyskusji w ramach grup fokusowych kilkoro opiekunów dzieci z niepełnosprawnościami zgłosiło trudności ze znalezieniem usług rehabilitacyjnych i pomocy psychologicznej dla ich dzieci, spowodowane brakiem usług specjalistycznych lub dostępnych miejsc.

W Polsce istnieje obowiązek szkolny dla wszystkich dzieci w wieku 6–15 lat przebywających na terytorium kraju oraz obowiązek edukacji przynajmniej w niepełnym wymiarze godzin dla dzieci w wieku 15–18 lat. Jednak w marcu 2022 r. polski rząd wydał rozporządzenie[12] zwalniające dzieci ukraińskie z obowiązku szkolnego, jeśli rodzice podpiszą deklarację, że ich dzieci uczestniczą w edukacji zdalnej zgodnej z ukraińskim programem nauczania. Zatem dzieci uchodźcze z Ukrainy mogą być zapisane do polskich szkół, realizować edukację zdalną zgodnie z programem ukraińskim lub korzystać zarówno z formy stacjonarnej, jak i zdalnej.

Dzieci w wieku szkolnym, które zgłaszały korzystanie zarówno z polskiej edukacji formalnej, jak i edukacji zdalnej zgodnie z ukraińskim programem nauczania, w czasie dyskusji w ramach grupy fokusowej z UNHCR informowały, że zdecydowały się na tę opcję, by lepiej zintegrować się z polskim społeczeństwem, nawiązać tu przyjaźnie, a jednocześnie przygotować się na ewentualny powrót do kraju w przyszłości. Dzieci te zgłaszały też jednak poczucie przytłoczenia koniecznością uczęszczania do polskiej szkoły za dnia i uczenia się zdalnie wieczorami.

Większość dzieci uchodźczych w Polsce nie jest zapisana do polskiego systemu edukacyjnego. Jak wynika z danych Centrum Edukacji Obywatelskiej, pod koniec roku szkolnego 2022/23 do polskich szkół zapisanych było mniej niż połowa dzieci uchodźczych; spośród nastolatków objętych obowiązkiem edukacji na poziomie ponadpodstawowym 78% dzieci pozostawało poza polskim systemem edukacyjnym[13].Dzieci uczestniczące w edukacji zdalnej zgodnie z ukraińskim programem nauczania zgłaszały obawy związane z izolacją i brakiem sieci społecznych.

Ponadto w ciągu roku szkolnego 2022/23 z polskiego systemu edukacyjnego odeszło ponad 10 000 dzieci uchodźczych: w październiku 2022 r. zapisanych było 144 228 dzieci, a kwietniu 2023 r. – 134 673[14]. Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej wykazała, że spadł szczególnie odsetek dzieci zapisanych do szkół ponad-podstawowych – o 8% między październikiem 2022 r. a kwietniem 2023 r.[15]

[12] Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r.
[13] Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO), Uczniowie uchodźczy z Ukrainy w polskim systemie edukacji, kwiecień 2023 r.
[14] Otwarte Dane, Statystyki dotyczące dzieci z Ukrainy w polskich szkołach.
[15] Tamże, przypis 13.

Rodzice i opiekunowie dzieci zapisanych do polskich szkół zgłaszali, że ich dzieci są często oddzielane od polskich rówieśników i umieszczane w klasach ukraińskich, w których uczą polscy nauczyciele. W polskich szkołach zaobserwowano narastającą tendencję do separowania uczniów, przez co dwie społeczności funkcjonują osobno; przejawia się to tworzeniem „klas dla cudzoziemców" lub sadzeniem dzieci uchodźczych razem zamiast z polskimi rówieśnikami[16]. Jeśli tego typu podejścia się utrzymają, będą stanowić barierę dla integracji i pozostawiają niewiele przestrzeni dla kształtowania się spójności społecznej. Dzieci zwracają też uwagę na przypadki znęcania się oraz stygmatyzacji, do których dochodzi w społecznościach goszczących oraz w szkole.

Opisane powyżej czynniki ryzyka są większe w odniesieniu do uchodźców, którzy mierzą się z dodatkowymi formami dyskryminacji lub stygmatyzacji, jak np. dzieci uchodźcze pochodzenia romskiego. Brak stabilnego dostępu do zakwaterowania, do którego dokładają się różnice językowe, ograniczona zdolność wchłonięcia dzieci uchodźczych przez polski system szkolny, jak również brak mediatorów szkolnych pochodzenia romskiego to najważniejsze przeszkody dla integracji z krajowymi systemami szkolnymi, jakie wymieniają organizacje kierowane przez Romów. W zestawieniu z niechęcią niektórych rodziców romskich wobec zapisania dzieci do systemu krajowego stwarza sytuację, w której ryzyko, że dzieci będą poza szkołą przez dłuższy czas, znacznie rośnie.

Z raportów wynika, że potrzeby zgłaszane przez dzieci obejmują lepszy dostęp do lekcji polskiego i zajęć pozalekcyjnych, zwłaszcza sportowych, oraz większa ilość czasu wolnego. Z kolei opiekunowie podkreślali, że najpilniejszą potrzebą ich dzieci są zajęcia pozalekcyjne, a następnie świadczenia zdrowotne, edukacja i opieka nad dzieckiem. Ponadto opiekunowie i świadczeniodawcy wskazują na bariery informacyjne oraz długi czas oczekiwania i ograniczoną dostępność personelu jako na kluczowe przeszkody utrudniające dostęp do usług.

W ramach inicjatywy IRC w zakresie monitorowania ochrony dzieci stwierdzono również, że kluczowym ryzykiem wpływającym na dobrostan dzieci jest zaniedbanie ze strony rodziców. Niektóre dzieci, z którymi przeprowadzono rozmowy, przyznawały, że są zaniedbywane przez rodziców/opiekunów, z powodu zbytniego przytłoczenia pracą lub innymi rutynowymi czynnościami, lub ze rodzice nie interesują się problemami dzieci z innych powodów, takich jak ich własne obawy o dyskryminację, brak środków utrzymania lub niepewność co do przyszłości. Z kolei zaniedbanie ze strony rodziców w połączeniu z potrzebami finansowymi prowadzi do przedwczesnego wejścia w dorosłość. Kilkoro nastolatków (w wieku 15–17 lat), z którymi przeprowadzono wywiad, było zainteresowanych znalezieniem zatrudnienia celem finansowego wspierania swoich rodzin. Wśród dzieci zaobserwowano psychologiczne konsekwencje przesiedlenia, izolacji i zaniedbania ze strony rodziców, takie jak problemy z jedzeniem i spaniem, lęk, poczucie straty oraz niepewność co do przyszłości. Jednocześnie niektóre dzieci mówiły, że po przyjeździe do Polski doświadczyły pozytywnych zmian. Czują się szczęśliwsze i zdrowsze w porównaniu z tym, jak czuły się w Ukrainie.

[16] CEO, Uczniowie uchodźczy w polskich szkołach, wrzesień 2023 r.

Ryzyko w zakresie ochrony związane z zatrudnieniem

Sprawny dostęp do przyznania status, wydania dokumentów oraz do rynku pracy dla uchodźców z Ukrainy znacznie zmniejszył ryzyka związane z ochroną w kontekście pracy, w porównaniu z innymi populacjami uchodźców[17]. Jednakże wpływ przesiedlenia na możliwość zatrudnienia oraz dostęp do ofert pracy o odpowiednim poziomie wymaganych kwalifikacji jest znaczny i nie do przecenienia, podobnie jak potencjalne ryzyko wykorzystywania w pracy, z jakim mierzy się większość osób w potrzebie.

Jak wynika z ankiety przeprowadzonej przez NRC w lutym 2023 r.[18], najwięcej respondentów (49%) zgłosiło, że źródłem dochodów jest dla nich praca; na oszczędności wskazało 34%, a na pomoc humanitarną 27% respondentów.

W odniesieniu do osób zatrudnionych dane UNHCR dotyczące monitorowania ochrony wskazują na dramatyczny spadek poziomu zatrudnienia przed i po przesiedleniu dla uchodźców w wieku 19–59 lat: wśród osób z wyższym wykształceniem spadł on z 76% do 57%. Dla tej samej grupy bezrobocie wzrosło z 4% do 22% po przesiedleniu; dotyka ono w równej mierze kobiet i mężczyzn z tej grupy wiekowej, z którymi przeprowadzono wywiady.

Dostęp opieki nad dzieckiem nadal odgrywa kluczową rolę dla samotnych rodziców wychowujących dzieci w kontekście podjęcia zatrudnienia. Ponieważ większość osób przybyłych z Ukrainy to kobiety z dziećmi, często uciekające bez swoich partnerów, dostępność odpowiedniej, przystępnej cenowo opieki dla dzieci jest warunkiem koniecznym dla integracji społeczno-ekonomicznej uchodźczyń[19].

Choć przyznaje się, że ze względu na profil populacji wywiady przeprowadzono głównie z dorosłymi kobietami, wpływ przesiedlenia na zatrudnienie wydaje się być większy w odniesieniu do mężczyzn, gdyż po przesiedleniu to oni częściej są bezrobotni (28% mężczyzn i 21% kobiet) i rzadziej są zatrudnieni lub samozatrudnieni (odpowiednio 53% i 57%). Jak wynika z danych dotyczących monitoringu ochrony,

[17] OECD, What are the integration challenges of Ukrainian refugee women?, maj 2023 r.
[18] NRC, Hidden Hardship: One Year Living in Forced Displacement for Refugees from Ukraine, luty 2023 r.
[19] Tamże, przypis 17.

uchodźcy płci męskiej częściej niż kobiety w tym samym wieku i z takimi samymi kwalifikacjami znajdują pracę wykonywaną zdalnie (13% vs. 11%) lub prowadzą działalność gospodarczą (5% vs. 2%), a rzadziej znajdują pracę stacjonarną (35% vs. 44%).

W przypadku respondentów w wieku 40–59 lat wpływ przesiedlenia jest większy: przed wojną stopa zatrudnienia wynosiła 83%, a obecnie spadła do 48%. Różnice można tylko częściowo przypisać wzrostowi odsetka osób zajmujących się rodziną (wzrost z 7% do 13%); wynikają one przede wszystkim z trudności w znalezieniu pracy – bezrobocie przed przesiedleniem wynosiło 4%, a po przesiedleniu do Polski wynosi 27%.

Ograniczony dostęp do możliwości zatrudnienia odpowiadającego kwalifikacjom i aspiracjom oraz bariery językowe to czynniki najczęściej wymieniane jako przeszkody w poszukiwaniu pracy przez osoby bezrobotne, niezależnie od poziomu wykształcenia. Jeśli chodzi o czynniki ryzyka związane z ochroną, należy ściślej monitorować kwestie takie jak wydłużone godziny pracy za niskim wynagrodzeniem i czasem w nieodpowiednich warunkach.

W badaniu przeprowadzonym przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) wśród uchodźców z Ukrainy przebywających w UE, 16% respondentów wspomniało o tym, że muszą pracować bardzo długo, a 10% stwierdziło, że otrzymują niedostateczne wynagrodzenie lub w ogóle go nie wypłacono. Ok. 8% osób stwierdziło, że nie mogły swobodnie komunikować się z innymi pracownikami lub w ogóle kimkolwiek innym. Taki sam odsetek (8%) zgłosił pracę bez umowy lub z umową, która nie obejmowała wszystkich godzin pracy[20].

Ryzyko związane z handlem ludźmi

Uważa się, że ze względu na profil populacji uchodźcy z Ukrainy są bardziej zagrożeni narażeniem na różne formy handlu ludźmi, a sytuację jeszcze bardziej pogarsza przesiedlenie. Ryzyko handlu ludźmi uznaje się za wyższe w odniesieniu do dzieci bez opieki osoby dorosłej lub od niej oddzielone, a także uchodźców bez dostępu do ochrony tymczasowej, w tym osób o narodowości innej niż ukraińska oraz obywateli państw trzecich, jeśli nie są one w stanie potwierdzić swojego statusu przed Urzędem ds. Cudzoziemców. Osoby zagrożone bezpaństwowością, uchodźcy bez dokumentów oraz osoby doświadczającego przeszkód w uzyskaniu dokumentacji i korzystaniu z praw, w tym mniejszości, również są narażone na większe ryzyko.

Na wczesnych etapach kryzysu ukraińskiego ryzyko to wynikało głównie z oferowania uchodźcom transportu i zakwaterowania przez osoby niezarejestrowane i niezweryfikowane. Gdy liczba napływających osób zmalała, sytuacja uległa znacznej poprawie. Ponadto fakt, że osoby objęte ochroną tymczasową mają bezpośredni dostęp do legalnego zatrudnienia i świadczeń socjalnych, znacznie przyczynił się do zmniejszenia ryzyka handlu ludźmi w odniesieniu do uchodźców z Ukrainy. Jednak uchodźcy, którzy pilnie potrzebują znaleźć źródło utrzymania, są narażeni na wyzysk w pracy powiązany z handlem ludźmi. Formy handlu ludźmi, na które narażeni są uchodźcy z Ukrainy, obejmują wyzyskiwanie seksualne, pracę przymusową, nielegalną adopcję i wymuszoną przestępczość. Istnieją szczególne obawy dotyczące ryzyka internetowej rekrutacji młodych uchodźców do celów związanych z wyzyskiwaniem seksualnym, do czego przyczynia się powszechne korzystanie z mediów społecznościowych (szczególnie z serwisów takich jak Viber i Telegram) w celu znalezienia ofert pracy przez przedstawicieli tej grupy, ze względu na doniesienia o wykorzystywaniu mediów społecznościowych przez handlarzy seksualnych do rekrutowania ofiar.

Chociaż zagrożenie handlem ludźmi uznawano za „wysokie i bezpośrednio zagrażające", odpowiednie władze odnotowały raczej niewielką liczbę ujawnionych przypadków,

[20] Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, „Fleeing Ukraine: Displaced people's experiences in the EU", luty 2023 r.

które dotyczyłyby osób poszkodowanych z Ukrainy. W świetle doniesień o tym, że wśród uchodźców z Ukrainy są ofiary handlu ludźmi, które następnie o powrocie z krajów UE szukają pomocy i wsparcia służb ukraińskim, niewielka liczba ujawnionych przypadków handlu ludźmi może wynikać z istnienia jakichś barier w mechanizmach kierowania do odpowiednich służb, w tym także braku zaufania do służb reagowania lub ograniczonej wiedzy co do tego, gdzie szukać pomocy.

Mniejszości

W czasie przymusowego przesiedlenia uchodźcy należący do mniejszości mogą być wystawieni na podwyższone ryzyko związane z ochroną oraz narażeni na trudności z dostępem do kluczowych usług, co wynika z długofalowego dziedzictwa dyskryminacji, wykluczenia i marginalizacji.

Od początku konfliktu schronienia w Polsce szukała nieokreślona liczba uchodźców pochodzenia romskiego[21].Szacuje się, że wśród milionów osób, które chciały schronić się w Unii Europejskiej i sąsiednich krajach, ok. 100 000 osób to Romowie. Jak wynika z opublikowanego niedawno raportu na temat sytuacji uchodźców z Ukrainy pochodzenia romskiego w Polsce, nie ma wiarygodnych, kompleksowych danych na temat dokładnej ich liczby, potrzeb i warunków życiowych ludności romskiej w Ukrainie[22]. Szacuje się, że w Ukrainie przed ostatnią eskalacją wojny mieszkało od 200 000 do 400 000 Romów.

Jak informuje Fundacja W Stronę Dialogu, uchodźcy romscy przyjeżdżający do Polski przybywają głównie ze wschodniej Ukrainy, z regionów charkowskiego, donieckiego, odeskiego i żytomierskiego. Jak donoszą organizacje romskie, uchodźcy romscy z Ukrainy przekraczają granicę dużymi, wielopokoleniowymi grupami rodzinnymi liczącymi kilkanaście osób, składającymi się z kobiet, dzieci, osób starszych i mężczyzn z niepełnosprawnościami.

Niesie to ze sobą różne wyzwania i ryzyka, zwłaszcza pod kątem zapewnienia odpowiedniego zakwaterowania; dochodziło do sytuacji, gdy romskie rodziny z dziećmi musiały spać na stacjach kolejowych, co skłoniło polskiego Rzecznika Praw Obywatelskich do interwencji[23]. Jak zgłaszają organizacje romskie, w Polsce uchodźcy tej narodowości są głównie goszczeni w obiektach zakwaterowania prowadzonych lub zarządzanych przez władze, urzędy miast lub gmin bądź ich wydziały, lub w obiektach prowadzonych przez organizacje pozarządowe[24].Uchodźcy romscy często muszą dłużej korzystać z obiektów zakwaterowania zapewnianych przez lokalne władze, goszczących dużą liczbę uchodźców, gdzie brak odpowiednich mechanizmów nadzoru i monitorowania pod względem standardów ochrony i związanych z tym czynników ryzyka. W obiektach zbiorowego zakwaterowania zaobserwowano segregację uchodźców ukraińskich pochodzenia romskiego i innego, która ma służyć minimalizacji konfliktów i napięć, wynikających często z braku zrozumienia kultury romskiej oraz z dyskryminacji.

Organizacje romskie donoszą o wyzwaniach związanych z poszukiwaniem odpowiedniego długoterminowego niezależnego miejsca zamieszkania, co często jest konsekwencją zarówno dyskryminacyjnych postaw wobec uchodźców romskich, jak i podtrzymywaniem spójności społeczności i jedności rodziny. Rodziny romskie zgłaszały przypadki dyskryminacji oraz uprzedzeń, których doświadczały przy poszukiwaniu prywatnych mieszkań; obejmowało to wyższy odsetek odpowiedzi

[21] Komisja Europejska, Oświadczenie wiceprzewodniczącej KE Very Jourovej z okazji Międzynarodowego Dnia Romów, kwiecień 2022 r.
[22] Fundacja W Stronę Dialogu, Prawa człowieka, potrzeby i dyskryminacja – sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy w Polsce, wrzesień 2022 r.
[23] Pismo polskiego Rzecznika Praw Obywatelskich do Biura Wojewody Podkarpackiego w Rzeszowie, 7 listopada 2022 r.
[24] Fundacja W Stronę Dialogu, To nie są uchodźcy, tylko podróżnicy". Sytuacja romskich osób uchodźczych w województwie podkarpackim. Raport monitoringowy 2022–2023, lipiec 2023 r.

odmownych lub wyższe ryzyko (przymusowej) eksmisji, do czego przyczynia się brak odpowiednich informacji na temat eksmisji oraz praw lokatorów w Polsce. Wysokie koszty najmu na obszarach miejskich również zniechęcają rodziny od poszukiwania lokali prywatnych na rynku najmu, co nie pozostawia im innych opcji jak tylko pozostać w obiektach zbiorowego zakwaterowania, podróżować dalej lub powrócić do Ukrainy.

Dodatkowymi wyzwaniami, z jakimi mierzą się uchodźcy pochodzenia romskiego, są zdobycie zatrudnienia, dostęp do informacji oraz kluczowych usług takich jak opieka zdrowotna, wsparcie psychologiczne i edukacja. Dyskryminacyjne postawy wobec mniejszości często prowadzą do zaostrzenia tych trudności, podkopują zaufanie do instytucji i pogłębiają poczucie marginalizacji i izolacji.

Zalecenia

Status i dokumenty

- Sektor ochrony pragnie podkreślić potrzebę zagwarantowania, aby osoby objęte ochroną tymczasową przebywające w Polsce i powracające do niej z podróży poza strefę Schengen mogły ponownie wjechać do kraju i w pełni korzystać z przysługujących im praw, w tym z automatycznego przywrócenia statusu i uprawnień. Powinno się to odbywać bez uszczerbku dla czasu spędzonego za granica, ponieważ automatyczne przywrócenie statusu przewiduje specustawa. Należy to ułatwiać bez stwarzania dodatkowych trudności, takich jak rygorystyczne oceny czy dodatkowe procedury kontrolne, zgodnie z zasadami określonymi w dyrektywie Rady 2001/55/WE.

- Płatności z tytułu świadczeń socjalnych powinny być sprawnie wznawiane po reaktywowaniu statusu PESEL UKR przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, zgodnie z zapisami specustawy.

- Sektor ochrony zwraca uwagę na potrzebę dostępu do procedury apelacyjnej oraz skutecznych środków zaradczych dla osób, którym anulowano ochronę tymczasową (dezaktywowano PESEL UKR) lub które nie zarejestrowały się w przepisowym okresie 30 dni od pierwszego wjazdu do Polski, zgodnie z dyrektywą Rady 2001/55/WE.

- Wszystkie podmioty przekazujące osobom objętym ochroną tymczasową informacje na temat przekraczania granicy zachęca się, by zadbały o to, by osoby przekraczające granicę miały dostęp do precyzyjnych, wiarygodnych informacji na temat przysługujących im praw i obowiązków, którym podlegają. Informacje takie należy przekazywać w preferowanym przez te osoby języku, w tym po ukraińsku i rosyjsku; powinny one też być dostępne w rożnych formatach i za pośrednictwem różnych kanałów komunikacji.

Zapobieganie przemocy ze względu na płeć, zmniejszania zagrożenia taką formą przemocy i interweniowanie w razie jej wystąpienia

- Nadanie zagadnieniom przemocy ze względu na płeć oraz ochrony przed wyzyskiwaniem i wykorzystywaniem seksualnym centralnego miejsca pozostaje długofalowym zadaniem dla organizacji humanitarnych działających w Polsce. Dlatego też zagadnienie to należy traktować priorytetowo w toku dalszych działań w końcówce 2023 r. i w 2024 r., ponieważ przeciągający się kryzys prowadzi do zwiększenia ryzyka dla kobiet i dzieci uchodźczych na wszystkich płaszczyznach.

- W odniesieniu do zidentyfikowanych czynników ryzyka w zakresie przemocy ze względu na płeć oraz wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego

sektor ochrony zaleca, aby wszystkie zaangażowane podmioty, w tym władze państwowe, organizacje humanitarne oraz organizacje kierowane przez kobiety i uchodźców, promowały dostępność wielosektorowych usług, w tym wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego, wsparcia psychospołecznego, bezpieczeństwa/schronienia, bezpieczeństwa, zdrowia oraz pomocy prawnej osób dotkniętych przemocą ze względu na płeć.

- Pod tym względem sektor ochrony zachęca wszystkich interesariuszy, by nadal propagowali wiedzę i podnosili świadomość na temat dostępnych usług w obszarze przemocy ze względu na płeć w różnych społecznościach uchodźczych, metodami preferowanymi przez różnych członków społeczności, w tym przez osoby z niepełnosprawnościami, a także by nadal koordynowali, systematycznie obserwowali skierowania do odpowiednich służb i podejmowali dalsze kroki w tym zakresie, tak by można było dalej opracowywać programy dotyczące przemocy ze względu na płeć oparte na dowodach.

- Sektor ochrony zwraca uwagę na potrzebę wdrożenia zintegrowanego podejścia do reagowania na przemoc ze względu na płeć, akcentującego wzmocnienie pozycji narażonych osób oraz osób dotkniętych przemocą ze względu na płeć, ze szczególnym ukierunkowaniem na gospodarstwa domowe, na czele których stoją kobiety. Ponadto sektor proponuje, aby wszystkie podmioty promowały integrację społeczno-ekonomiczną takich osób w połączeniu ze wsparciem w zakresie opieki nad dziećmi, edukacji, języka oraz w ochronie zdrowia psychicznego i wsparciem psychospołecznym.

- Sektor ochrony podkreśla potrzebę, aby wszystkie podmioty podejmowały skoordynowane działania celem zmniejszenia stygmatyzacji oraz zachowań dyskryminacyjnych wobec grup uchodźców zagrożonych wykluczeniem, które są bardziej narażone na przemoc ze względu na płeć; dotyczy to mniejszości, osób z niepełnosprawnościami, osób starszych oraz uchodźców o odmiennej orientacji seksualnej, tożsamości płciowej, ekspresji płciowej oraz cechach płciowych, poprzez aktywne stawianie w centrum ich potrzeb i priorytetów pod względem zapobiegania przemocy ze względu na płeć, zmniejszania ryzyka jej wystąpienia oraz opracowywaniu programów reagowania.

- Wszystkie rekomendacje dotyczące ograniczania zagrożenia przemocą ze względu na płeć będą wymagać ustanowienia bezpiecznych, poufnych i wrażliwych mechanizmów przekazywania informacji zwrotnych we wszystkich sektorach, w oparciu o zróżnicowane potrzeby członków społeczności, wraz z zapewnieniem odpowiedzi na otrzymywane informacje zwrotne, a także promowania analizy, raportowania i zrozumienia.

Zdrowie psychiczne i wsparcie psychospołeczne

- Sektor ochrony zaleca promowanie opartych na społeczności działań w zakresie wsparcia psychospołecznego oraz skalowalnych interwencji skierowanych do grup uchodźców, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci, młodzieży, osób starszych oraz gospodarstw domowych prowadzonych przez kobiety.

- Konieczne jest wspólne działanie wszystkich członków sektora w celu promowania zaufania oraz budowania więzi pomiędzy członkami społeczności, a także poszerzania grupowych interwencji w zakresie wsparcia w ochronie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego w celu wzmacniania więzi społecznych oraz wsparcia psychospołecznego, w tym poprzez rekreację, sztukę, sport i wydarzenia kulturalne/społecznościowe, które będą miejscem spotkania uchodźców oraz członków społeczności goszczącej.

Ochrona dzieci

- Sektor ochrony zaleca promowanie znaczącego uczestnictwa w projektowaniu i wdrażaniu programów na rzecz ochrony dzieci poprzez konsultacje z dziećmi i młodzieżą, prowadzone przez podmioty rządowe, humanitarne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego.

- Sektor ochrony zaleca, by opiekunom, dzieci i młodzieży przekazywano informacje dotyczące praw, uprawnień oraz specjalistycznych usług, uwzględniające kwestie dotyczące dzieci.

- Sektor ochrony zaleca promowanie i ułatwianie dostępu dzieci uchodźczych do punktów oferujących edukację przedszkolną, tak by ich opiekunowie mieli dostęp do środków utrzymania, ale też by wspierać integrację i spójność społeczną.

- Sektor ochrony zaleca zwiększone ukierunkowanie na włączenie dzieci uchodźczych w polski system edukacyjny oraz wspieranie spójności społecznej i włączenia w środowisku klas szkolnych, poprzez oferowanie wieloaspektowego wsparcia dla systemu edukacyjnego, w tym dla szkół, nauczycieli, rodziców i uczniów będących uchodźcami.

- Sektor ochrony zaleca, aby organizacje humanitarne dostosowywały programy ukierunkowane na świadczenie pomocy psychologicznej i psychospołecznego dzieciom, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniających się potrzeb i sytuacji nastolatków i młodzieży.

Ochrona uchodźców pochodzenia romskiego

- Sektor ochrony zaleca, aby wszystkie podmioty, w tym władze państwowe i lokalne, zarządzający obiektami zbiorowego zakwaterowania, a także organizacje humanitarne, ściśle współpracowały z organizacjami romskimi, tak by skuteczniej zaradzić szczególnym potrzebom (w tym zakresie przyjęcia i zakwaterowania) oraz wyzwaniom pod kątem ochrony, z jakimi mierzą się uchodźcy pochodzenia romskiego.

- Sektor ochrony zwraca uwagę na konieczność wdrożenia zintegrowanego podejścia celem zapewnienia skutecznego, równego, niezakłóconego dostępu do informacji oraz dobrej opieki zdrowotnej i usług społecznych, zwłaszcza dla tych mniejszości, które są bardziej narażone na ryzyko lub żyją w społecznościach zmarginalizowanych lub odległych, zgodnie z zaleceniem Rady z dnia 12 marca 2021 r. w sprawie równouprawnienia, włączenia i partycypacji Romów (2021/C 93/01).

Zatrudnienie

- Zaleca się, aby sektory ochrony oraz integracji ekonomicznej zwiększyły wsparcie oferowane rządowi polskiemu w promowaniu sesji zwiększania świadomości na temat polskiego prawa pracy, wraz z organizacjami humanitarnymi, tak by zapobiegać pracy dzieci oraz ryzykom związanym z pracą nielegalną lub wyzyskiem w pracy.

- Sektory te mają promować ścisłą współpracę z Państwową Inspekcją Pracy oraz wspólnie promować wśród uchodźców mechanizmy zgłaszania nieprawidłowości.

- Zaleca się, by sektory te dążyły do nawiązywania współpracy ze związkami zawodowymi celem wspólnych działań rzeczniczych na rzecz poszanowania praw pracowniczych w miejscu pracy.

- Sektor ochrony zaleca, aby organizacje humanitarne zapewniały uchodźcom, którzy może mają zbyt wysokie kwalifikacje i wykonują pracę wymagającą mniejszych umiejętności, zindywidualizowane poradnictwo zawodowe, w miarę możliwości i stosownie do sytuacji, w połączeniu ze wsparciem w ochronie zdrowia psychicznego i wsparciem psychospołecznym.

Zapobieganie handlowi ludźmi i reagowanie na to zjawisko

- Sektor ochrony przyjmuje do wiadomości amerykański raport dotyczący handlu ludźmi [25] i zgodnie z zasadą „trzech P" (z ang. *prosecution, protection and prevention*, ściganie, ochrona i zapobieganie) zaleca wielosektorowe podejście realizowane wspólnie z rządem, sektorem prywatnym, społecznością humanitarną, osobami pokrzywdzonymi oraz organizacjami prowadzonymi przez takie osoby, celem ułatwiania prowadzenia postępowań i ścigania winnych, wspierania działań na rzecz identyfikacji i ochrony osób pokrzywdzonych oraz opracowywania ukierunkowanych programów zapobiegawczych.

- Sektor ochrony zaleca wzmacnianie świadomości w społeczności uchodźców w zakresie statusu prawnego i uprawnień stosowanie do zmieniających się przepisów o ochronie tymczasowej, tak by uchodźcy rozumieli swój status prawny i byli odpowiednio wyposażeni w informacje o tym, gdzie i w jaki sposób zgłaszać nieprawidłowości.

- Na podstawie opublikowanego niedawno raportu Grupy Ekspertów do spraw Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi (*Group of experts on action against trafficking in human beings,* GRETA)[26] sektor ochrony powtarza zalecenia i postulaty skierowane do władz Polski, aby wzmocniono bezpieczne mechanizmy zgłaszania nieprawidłowości i skarg dla pracowników, tak by ofiary nadużyć lub sytuacji nacechowanych wyzyskiem mogły poinformować o swoim przypadku bez obawy przed reperkusjami. Z danych monitoringu ochrony jasno wynika, że uchodźcy uciekający z Ukrainy są wysoce narażeni na wyzysk w pracy, do czego może się przyczyniać brak odpowiednich inspekcji pracy oraz mechanizmów zgłaszania nieprawidłowości.

[25] US Department of State, Trafficking in Persons Report 2023, czerwiec 2023 r.
[26] Rada Europy, GRETA, Evaluation Report Poland, czerwiec 2023 r.

Organizacje, które wniosły swój wkład

Skontaktuj się z nami

Lorena Isla Rodriguez
Koordynatorka Sektora Ochrony Prawnej, UNHCR
isla@unhcr.org

Katarzyna Przybysławska
Koordynatorka Sektora Ochrony Prawnej, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć
przybyslawska@pomocprawna.org